

NOVE KONCEPCIJE ZATVORSKIH KOMPLEKSA

CONCEPTS FOR NEW PRISON

Dajana Ostojić, Dragana Konstantinović, Slobodan Jović, *Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad*

Oblast – ARHITEKTURA

Kratak sadržaj – Cilj rada ogleda se u ispitivanju novih koncepcija i pristupa projektovanja zatvorskih kompleksa. Rad se bavi istraživanjem razvoja novih zatvorskih oblika, zatim, ispitivanjem uticaja savremenih tehnologija na arhitektonski prostor, kao i, predlaganjem novih sadržaja za zatvore, koji utiču na promjenu percepcije arhitektonskog konteksta. Projektovani zatvorski kompleks smješten je na periferiji grada Novog Sada, u prirodnom okruženju ostrva Čerevička ada. Analizirano je sedam primjera studije slučaja, koji su pokazali različite odnose među prostornim rješenjima, programima, funkcijama, kontekstu i korisnicima. Zaključci ovog istraživanja poslužili su kao glavne smjernice pri projektovanju. Kao rezultat, kreiran je novi zatvorski kompleks u kome se pored osnovnih sadržaja nalaze razni kulturni, sportski i obrazovni sadržaji. Stvoren je odgovarajući prostor koji pospješuje rehabilitaciju zatvorenika i uvodi nove sadržaje.

Cljučne reči: Arhitektonsko projektovanje, kazneno-popravne institucije, zatvor, novi tip zatvora, ostrvo

Abstract – The purpose of this paper is to examine new concepts and approaches to prison building design. The paper deals with the research of the development of new prison forms as well as the influence of modern technologies on architectural space, creation of new programs for prison that alter the perceptions of architectural context. The prison complex is located on the outskirts of town Novi Sad, into the natural environment, of the island Čerevička ada. Seven case studies were conducted in this topic. Research has shown different relationships between spatial solutions and programs, functions, context, users. The conclusions of this research were set up as the basis of the design process. As a result, a new prison complex was designed, as a space where various cultural, sports and educational programs should take place. The new prison complex was created, with designated spaces that help rehabilitate prisoners and introduce new program.

Keywords: Architectural design, detention facility, prison, new type of prison, island

1. UVOD

Istraživački rad koji predstavlja glavnu teorijsku podlogu u postavljanju ključnih, projektantskih smjernica pri izradi idejnog arhitektonskog rješenja humanog zatvora na ostrvu obuhvata dvije primarne tematske cjeline.

Ove tematske cjeline su predstavljene kao dva srodna, povezana pravca istraživanja, kroz nove tipološke funkcije i prostorno okruženje humanih zatvora, čiji će rezultati naposljetku dati finalno, sublimirano prostorno rješenje. Prateći analizu odabranih relevantnih primjera humanih zatvora, stvaranje novih koncepcija, uvođenje novih sadržaja kao i njihov odnos sa prostorom, prirodnim okruženjem u kom se nalaze, formiraće se zaključak o odnosu projektantskih timova prema postavljenim projektantskim problemima i načinima odabira prostornih rješenja prilikom odgovora na iste.

Glavno pitanje koje se javlja prilikom oblikovanja ovakvih prostora jeste šta je zapravo cilj zatvora, kazna ili rehabilitacija? Uspješna arhitektura zatvora zansovana je na ozbiljnom promišljanju svih nivoa prostora, materijalizaciji istih, predviđanju korišćenja i mogućih načina upotrebe kojima će novoprotjektovani prostori odgovoriti na savremene potrebe i zahtjeve korisnika, naglašavanju rehabilitacije kroz sve sfere kako bi se preventivno spriječili novi socijološki prestupi.

Kroz rad će biti sumirani svi rezultati prethodno pomenutog i sprovedenog istraživanja u cilju što boljeg kreiranja idejnog rješenja humanog zatvora, koji će kao kompleks biti smješten u prirodnom okruženju ostrva na Dunavu, a u okviru koga će biti zastupljeni najrazličitiji kulturni, obrazovni, upravni, vjerski, zanatski, trgovinski, ugostiteljski sadržaji koji će na što atraktivniji i perspektivniji način olakšati život korisnika ovog rehabilitacijskog selo-zatvora.

2. PROJEKTANTSKE OSNOVE

Glavni razlog pristupa i razrade teme Zatvorskih kompleksa, u okviru master rada, proistekao je kao odgovor na nedovoljnu uključenost arhitekata i drugih stručnih lica u pitanja vezana za pomenutu temu i rješavanje istih.

Primarna ideja pri istraživanju bila je upoznavanje, shvatanje i predstavljanje novih koncepcija zatvorskih kompleksa evropskih zemalja kao i kreiranje korelacija sa zatvorima u Srbiji. Glavni cilj je podobno istraživanje pristupa, pri kreiranju odgovora na složene teme zatvorskih kompleksa, u različitim kontekstima.

NAPOMENA:

Rad je proistekao iz master rada čiji mentor je bila dr Dragana Konstantinović vanr.prof., a komentor master, dipl.inž.arh Slobodan Jović.

2.1. Kazneni sistem i stanje zatvora u Srbiji

Kazneni sistem Republike Srbije zasniva se na primjeni glavnog akta Krivičnog zakonika, koji trenutno ne primjenjuje, ali razmatra i predviđa uvođenje doživotnog zatvora u kazneni sistem. Sistem izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji zasniva se na empirijskim i teorijskim osnovama irskog progresivnog sistema, gdje je, uz primjenu određenih modifikacija, dominantna koncepcija izvršenja sankcija u zemljama sa dugom demokratskom tradicijom i razvijenim penitencijarnim sistemima. Sistem izvršenja sankcija u Republici Srbiji predstavlja zaokruženu cjelinu u čijem sastavu se nalaze opšte i specijalizovane ustanove za različite kategorije izvršilaca krivičnih djela [1].

Ustanove za izvršenje krivičnih djela u Republici Srbiji su okružni zatvori, kazneno – popravni zatvori, specijalna zatvorska bolnica, vaspitno – popravni dom za maloljetnike, kazneno – popravni zavod za žene, kazneno – popravni zavod za maloljetnike.

Slika 1. Ustanove za izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji [1]

Prema poslednjim izvještajima Savjeta Evrope, iz 2018. godine, o stanju u evropskim zatvorima ukazuje se na javljanje sve većeg problema prenatrpanosti zatvora u Srbiji. Ukupan broj zatvorenika u januaru 2018. godine iznosio je 10.807, što je gotovo identično sa 2016. godinom kada je u zatvorima, u Srbiji bilo stacionirano 10.672 ljudi. U Srbiji stopa zatvorske populacije iznosi 154,4 na 100.000 stanovnika i primjetno je veća od evropskog prosjeka sa 102,5 zatvorenika [2].

Veoma značajan problem zatvora u Srbiji predstavlja njihova zastarjela struktura, neopremljenost i neprilagodjenost korisnicima. Većina objekata su građeni prije više od 50 godina, te su dotrajali i neadekvatno iskorišćeni. Najveći probleme predstavljaju higijena, mokri čvorovi, izolacija, organizacija i generalno ukupan život u smislu aktivnosti u samom zatvoru, koji nisu na zadovoljavajućem nivou [3].

2.2. Nove tendencije zatvora u Srbiji

Pored povećanja kapaciteta, govori se i o neophodnosti pokretanja alternativnih mjera, kakve primenjuju zemlje Beneluksa. Uvođenje zamjena za kratkotrajne kazne zatvora kroz rad na javnm mjestu, kućnim zatvorom, uslovnom osudom sa zaštitnim nadzorom, gdje dodatna mjera može da bude liječenje od alkoholizma, narkomanije, ili nekog drugog problema koji možda jeste uzrok vršenja krivičnih djela.

Jedinstven primjer zatvorskog kompleksa u Srbiji, koji u svojoj koncepciji sadrži nove tendencije, makar i u

tragovima, jeste novi zatvor između Pančeva i Dolova. Novi zatvor je jedan od najmodernijih zatvora, zatvorenog tipa u Srbiji, sa smeštajnim kapacitetom za 500 lica lišenih slobode. Izgradnja je trajala dvije godine i rađen je u skladu sa standardima Evropskih zatvorskih pravila, ispoštovani su svi međunarodni standardi u pogledu humanog smještaja, adekvatne zdravstvene zaštite i čuvanja osjetljivih kategorija, u koje spadaju i lica sa posebnim potrebama.

3. PROJEKTANTSKI RAD

Glavni razlog pristupa i razrade teme zatvorskih kompleksa, u okviru master rada, proistekao je kao odgovor na nedovoljnu uključenost arhitekata i drugih stručnih lica u pitanja vezana za pomenutu temu i rješavanje istih. Primarna ideja pri istraživanju bila je upoznavanje, shvatanje i predstavljanje novih koncepcija zatvorskih kompleksa, evropskih zemalja kao i kreiranje korelacija sa zatvorima u Srbiji. Glavni cilj je podobno istraživanje pristupa, pri kreiranju odgovora na složene teme zatvorskih kompleksa, u različitim kontekstima.

3.1. Polazišta rada

Savremeni zatvorski kompleks predstavlja izrazito slojevit, funkcionalno i prostorno zahtjevnu projektantsku cjelinu, koja traži promišljanje do najsitnijih detalja i u svim nivoima prostora. Jedan od ključnih faktora prilikom pristupa projektovanju je svakako izbor lokacije, koja u mnogo čemu igra primarnu ulogu u daljem razvoju koncepta. Uz kvalitetno organizovanu funkcionalno – prostornu cjelinu, neophodno je implementirati socijalno – psihološki karakter koji će prostor učiniti pristupačnijim, humanijim, kvalitetnijim ali i dodatno podcrtati ideologiju za koju se zatvor zalaže. Pored veoma složene organizacije prostora, nužno je osmisliti dovoljan broj potrebnih sadržaja koji će zainteresovati i okupirati korisnike, podsticati ih na rad, zalaganje, odgovornost i socijalizaciju sa drugima, kako bi se lakše i bolje snašli u životu, po izlasku na slobodu.

3.1. Lokacija i kontekst

Kompleks zatvora zasnovan na novim koncepcijama predviđen je za 1 000 zatvorenika. Pozicioniran je na ostrvu Čerevićka ada, koje je od Novog Sada udaljeno oko 24 km. Ostrvo se na sjevernom dijelu nalazi između naselja Begeč i Futog, udaljenosti oko 3km, dok južnim dijelom, preko Dunava graniči sa naseljem Potoranj. Lokacija je izuzetno povoljna, ostrvo predstavlja prirodni rezervat različitih biljnih i životinjskih vrsta. Južnim dijelom izlazi na plovni put Dunava. Zbog prirodne vodene barijere i mogućnosti pristupa samo vodenim putem, samo ostrvo je veoma pogodna lokacija za pozicioniranje ovakve vrste kompleksa. Kao dodatna barijera kompleksa i izolacije samog ostrva, javlja se pogodnost zelenog, nenaseljenog, šumovitog pojasa, koji je, posle vodene, još jedna prirodna granica na obali kopna.

Ostrvo se prostire na površini od oko 2.150.000 m², pri čemu je pod novoprojektvanim objektima kompleksa zauzeta ¼ površine ostrva, kako ne bi bio narušen postojeći prirodni balans, te kako bi se očuvao što bolji odnos prirodnog okruženja, njenog uticaja na razvoj i koncepciju kompleksa.

3.2. Koncept

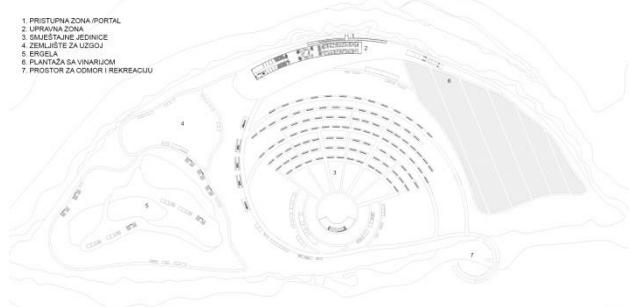
Koncept cjelokupnog kompleksa formiran je kao rezultat skupa detaljnog istraživanja kompleksnih faktora tipologije zatvora, pratećih objekata i sadržaja unutar kompleksa, njihovih međusobnih korelacija i odnosa sa okruženjem u kom je kompleks pozicioniran.

Primarni koncept ogleda se u formiranju humanog zatvorskog kompleksa koji bi funkcionisao po pravilima samoodržive zajednice, sa elementima stvarnog života (koji neće biti samo vještački unijeti, kroz urbanu strukturu naselja, nego i kroz elemente i navike iz stvarnog života), unutar što prirodnijih uslova. Kompleks je smješten u prirodno, zeleno okruženje ostrva na Dunavu, koje kao prirodnu barijeru koristi rijeku kojom je okružen.

Zatvorski kompleks sadrži sedam konceptualizovanih cjelina koje za cilj imaju uspostavljanje i usvajanje reda, pospješnje psiho – fizičkog zdravlja, ostvarenje komunikacije, sticanje novih vještina i znanja, stvaranja radnih navika, poboljšanje socijalizacije.

3.3. Opis prostornog rješenja

Zatvorski kompleks obuhvata prostor ostrva Čerevičke ade i kao takav sastoji se od sedam konceptualizovanih cjelina koje imaju za cilj da formiraju što humaniji, prirodni prostor koji će pospješiti pozitivne navike zatvorenika i uticati na njihovu rehabilitaciju.

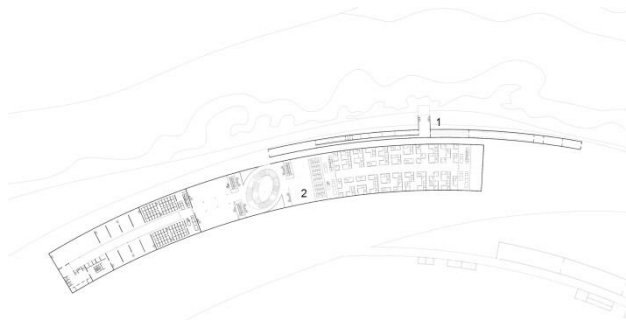
Slika 2. Šematski prikaz funkcija unutar kompleksa

Prva cjelina predstavlja pristupnu zonu/portal sa kontrolnim punktovima za posjetioce i robu koja se doprema ili otprema sa ostrva. Primarni element ove cjeline svakako je dok, koji je ujedno i jedini pristup kompleksu vodenim putem, a koji predstavlja platformu prvog kontakta sa zatvorskim kompleksom. Po prolasku kroz sve kontrolne tačke pristupa se prvom stepenu unutrašnjosti kompleksa.

Druga cjelina predstavlja glavni upravni objekat. Ovaj objekat zamišljen je kao centralna zgrada u tri nivoa, sa međuetazama. Objekat je projektovan nad polukružnom osnovom, sastoji se iz dva korpusa, čija je širina 22m. Rampa koja prati oblik objekta prostire se cijelom njegovom dužinom, po krovu i obzirom na značajnu visnu objekta, 24 m, predstavlja glavni vidikovac kompleksa.

Objekat predstavlja glavnu sponu među zatvorskim kompleksom i slobodnim prostorom. Uloga ovog objekta jeste da formira određenu strukturu – vizuelnu barijeru. Ima funkciju zida – zaklona, koji zatvorenici stvara psihološku i fizičku prepreku sa realnim životom. Primarni koncept bio je formiranje fizičke barijere, pored onih prirodnih, sa elementima psihološkog karaktera, koji

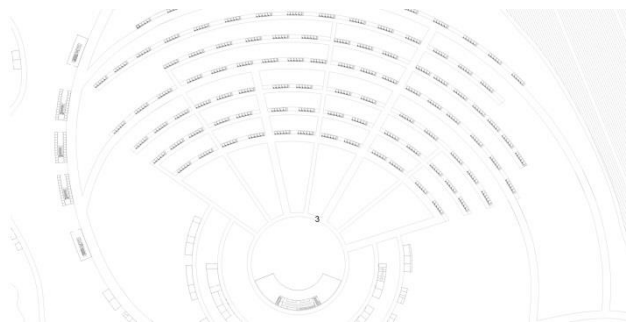
će zatvorenicima omogućiti uvid u stvarni život ali ne i mogućnost konzumiranja istog. Unutar ovog objekta nalaze se tri glavne etaže.

Slika 3. Prva i druga cjelina – pristupna i upravna zona

Treća cjelina predstavlja smještajne jedinice zatvorenika koje su grupisane u manje lamele sa tehničkim prostorijama. Smještajne jedinice su projektovane za dva ili četiri korisnika. Jedinica u sebi sadrži jednu ili dvije etaže spavaćih prostorija, etažu sa kuhinjom i dnevnim boravkom i relaksirajuću međuetazu (prostor za posmatranje zvijezda – utiče na pospješnje razvoja moždanih ćelija i poboljšanje psiho-fizičkih aktivnosti, prostor za odmor, meditaciju i rehabilitaciju).

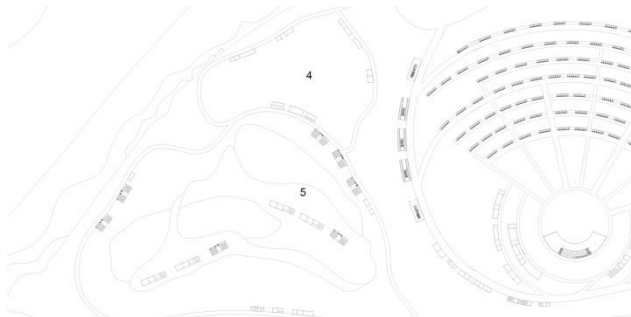
Smještajne jedinice su najvećim dijelom izložene prirodnom osvjetljenju sa krova, koji je zastakljen. Primarni koncept, pri oblikovanju smještajnih jedinica bi je kreiranje dovoljno udobnog prostora za život, ali samo u onim granicama koliko je to neophodno. Sve u cilju podsticanja veće socijalizacije među korisnicima, obavljanju većeg broja aktivnosti tokom radnog dana, korišćenju prirodnog okruženja i učešću u 100% rehabilitaciji. Glavna ideja bila je podstaknuti zatvorenike da u ovom prostoru provode što manje vremena, a više koriste ostale sadržaje. Na etažama sa sobama postoje manji otvori za potrebe provjetrenja. U okviru ove cjeline, po njenom obodnom dijelu, nalaze se smještajni kapaciteti i restoran – menza za zaposlene, razne trgovine, prodavnice, poslastičarnice, pekare i uslužne radnje, vjerski objekti kao i zanatske radionice različitih zanata u okviru kojih rade zatvorenici. U samom centru naselja nalazi se javni, multifunkcionalni plato sa menzom za zatvorenike.

Slika 4. Treća cjelina – smještajna zona

Četvrta cjelina obuhvata prostor za uzgoj povrća, voća i drugog bilja. U okviru ove cjeline nalaze se plastenici, staklenici, objekti za smještaj mehanizacije i drugi prateći objekti.

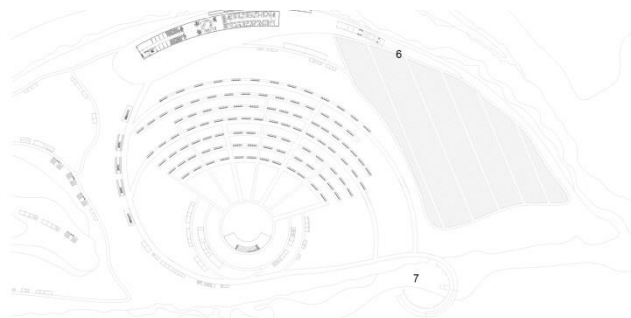
Peta cjelina obuhvata prostor za uzgoj konja, ergelu. U okviru ove cjeline javljaju se objekti za smještaj grla, konjušnice i drugi prateći objekti. Glavna koncepcija ove cjeline bila je kreirati prostor u kom će zatvorenici kroz rad sa životinjama, prevazići svoje strahove, steći radne navike, stvoriti osjećaj odgovornosti, izgraditi povjerenje, poboljšati svoje psiho – fizičko zdravlje.

Slika 5. Četvrta i peta cjelina – poljoprivredno zemljište i ergela

Šesta cjelina predstavlja prostor plantaža za uzgoj grožđa i vinariju sa pogonom. U okviru ove cjeline zaposlen je veliki broj zatvorenika. Vinarija sadrži pogon za proizvodnju i destilaciju vina, vinski podrum, prostor za pakovanje, izvoz i degustaciju.

Sedma cjelina predstavlja prostor za odmor i rekreaciju. Ova cjelina se, duž glavne akse kompleksa, nastavlja na drugu i treću cjelinu, kao završni element. Obuhvata prostor južne obale ostrva preuređen u javnu plažu sa bazenima i multifunkcionalnim prostorima.

Slika 6. Šesta i sedma cjelina – plantaža sa vinarijom i prostor za odmor i rekreaciju

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Izrazito važan element u oblikovanju svake države i njenom prosperitetu predstavlja odnos prema kriminalu i zatvoru kao glavnoj kazneno-popravnoj ali i rehabilitacijskoj ustanovi.

Uvođenje velikih promjena u smislu oblikovanja prostora u kojima zatvorenici borave i koje koriste, uvođenje novih funkcija i sadržaja, pozicioniranje kompleksa na određene lokacije različitih kvaliteta, dovele su do stvaranja jedne nove vrste humanih prostora u sklopu zatvora, koji postepeno prerastaju u određene hibridne vrste kompleksa. Ovakvi kompleksi na primarno mjesto stavljaju čovjeka i njegove potrebe. Kroz različite psihološke koncepcije rehabilitaciju zatvorenika olakšavaju i čine prilagodljivom i prihvatljivom.

Primarna koncepcija novoprojektovanog kompleksa se zasniva na nekaznenom kontinuitetu. U odnosu na vladanje zatvorenika, tokom određenog perioda, određuje se jedan od nivoa posjeta (I – beskontaktna, II – zajednička, III – individualna, IV – porodična), koja je jedini vid "kažnjavanja" tj. uslov usmjeravanja zatvorenika da što bolje i intenzivnije pristupi procesu rehabilitacije. Pored ovog, postoji i zabrana napuštanja samog ostrva, povodom čega postoje, pored prirodne vodene barijere i veštačka zid – barijera u vidu glavne upravne zgrade, koja se prostire većim dijelom sjevernog oboda ostrva. Površina kompleksa je značajnih razmjera, tako da zatvorenicima nije primarni osjećaj zatvorenosti i izolacije iz stvarnog života. Čak naprotiv, vidikovac sa krova upravne zgrade omogućava im vizuelnu povezanost sa prostorima iz vana u kojima se odvija slobodan život, struktura ulica, naselja i cjelina unutar kompleksa za cilj imaju kreiranje urbane strukture koja nalikuje na manje gradove i sela, kako bi zatvorenicima bile omogućene savakodnevnne navike i aktivnosti, koje će ih spremiti za lakši život, po napuštanju ovog kompleksa.

Većina poslova i obaveza koje se zatvorenicima nameću u okviru samoodrživog zatvorskog kompleksa, za cilj ima pored rada i stvaranja radnih navika, poboljšanje mentalnog i psiho – fizičkog zdravlja, kao i oslobađanje od nervoze, neadekvatnih i nekvalitetnih životnih navika.

Sva projektantska rešenja u ovom radu rukovođena su idejom da se ispitaju pristupi i koncepcije novog tipa zatvora koji bi bio primenljiv u našoj sredini, a koji nudi humano i stimulatívno okruženje, čime se potencira njegova rehabilitacijska osnova, a ne samo kazneno-popravna funkcija.

5. LITERATURA

- [1] Ministarstvo pravde – uprava za izvršenje krivičnih sankcija, (2016.), Organizacija, <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/articles/organizacija/>, pristup (04.09.2019.)
- [2] CoE – Council of Europe – Savjet Evrope, (2018.), Izveštaji, <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/izvesta-ji/sektor-za-medjunarodnu-saradnju-evropske-integracije-i-projekte/savet-evrope>, pristup (18.08.2019.)
- [3] Ilić, Aleksandra. *Prenaseljenost zatvora – Fenomenološki i etiolološki aspekti* (Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbjednosti, 2010)

Kratka biografija:

Dajana Ostojić rođen je u Sarajevu 1995. god. Osnovne akademske studije završila je 2018. god na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu. Master rad, na master studijama usmerenja Arhitektonsko i urbanističko projektovanje, na Fakultetu tehničkih nauka brani 2019. god.